

KƏMALƏ YUSİFOVA
ADU-nun Fəlsəfə və ictimai elmlər kafedrası
yusifovakemale@gmail.com
Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kolleci
GÜLNARƏ ABDULOVA
abdulova.gulnare@gmail.com

AZƏRBAYCANDA MÖVCUD DEMOQRAFİK VƏZİYYƏT

Açar sözlər: Demografik vəziyyət, dünya əhalisi, yoxsulluq səviyyəsi, əhali artımı, dinamik inkişaf.

Keywords: The demographic situation of the world's population, poverty levels, population growth, dynamic development.

Ключевые слова: Демографическое положение населения, уровень бедности, рост численности населения, динамическое развитие.

Dünya əhalisinin sayı 1804-cü ildə 1 mlrd., 1927-ci ildə 2 mlrd., 1994-cü ildə 6 mlrd. olub, bu gün isə 7,5 mlrd.-dan artıqdır. 2018-ci ilin noyabr ayına olan məlumata əsasən Azərbaycan Respublikasının əhalisinin sayı 9 mln. 959 min nəfər olmuşdur. Əhalisinin sayına görə Azərbaycan dünya ölkələri arasında 91-ci yerdədir. Son 10 ildə Azərbaycanda əhalinin sayı 13,1 faiz artıb. Əhalinin 49,9 faizi kişilərdən, 50,1 faizi qadınlardan ibarətdir, hər 1000 nəfər kişiə 1009 nəfər qadın düşür [1].

Azərbaycan Respublikası Avropa və MDB ölkələri sırasında demoqrafik baxımdan cavan yaş strukturuna malik az sayda olan ölkələrdən biridir. Əhalinin ümumi sayından 23,2 faizi 0-14 yaşda, 70,3 faizi 15-64 yaşda, 6,5 faizi isə 65 və yuxarı yaşda olanlardır. 14-29 yaşda olan gənclər ümumi əhalinin 28 faizini təşkil edir və onların da yarından çoxu şəhər yerlərində yaşayırlar. Əmək qabiliyyətli yaşda olan əhalinin sayında əhəmiyyətli artım baş vermişdir. Mövcud demoqrafik vəziyyət və bu sahədə perspektiv qiymətləndirmələr ölkədə demoqrafik, təhsil və məşğulluq siyasətlərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsinin gücləndirilməsini zəruri edir.

Bu gün Azərbaycanda demoqrafik durumun sabit olduğunu demək mümkündür. Son 5 il ərzində ölkədə ildə orta hesabla 172 min körpə və ya hər gün təxminən 473 kiçik vətəndaş dünyaya gəlmişdir. Əhalinin hər 1000 nəfərinə hesabı ilə doğum səviyyəsi 2017-ci ildə 18,2 nəfər təşkil etmişdir

(ölkə əhalisi ildə orta hesabla 0,8 faiz artır. Lakin 1980-ci illərdə 1,2 faiz idi. Yəni son 25 ildə ölkə əhalisinin artımı 0,4 faiz aşağı düşüb).

2017-ci ildə Ədliyyə Nazirliyinin rayon (şəhər) qeydiyyat şöbələri tərəfindən 144041 nəfər və ya hər gün orta hesabla 395, saatda isə 16 doğulmuş körpə qeydə alınmış və bu göstərici əhalinin hər 1000 nəfərinə 14,8 təşkil etmişdir. Doğulan körpələrin 2586-sı əkiz, 57-si üçəm olmuşdur. Doğum səviyyəsi Lənkəran (16,4), Dağlıq Şirvan (16,8), Aran (16,1), Quba-Xaçmaz (15,9) və Kəlbəcər-Laçın (15,8) iqtisadi rayonlarında ölkə səviyyəsindən yüksək olmuşdur.

Son dövrlər ölkədə abort halları çoxalıb. Xüsusi aparatlar vasitəsilə bətdəki uşağın cinsini müəyyənləşdirəndən valideynlər qız uşaqlarını dünyaya gətirmək istəmərlər. Nəticə olaraq ölkədə hər doğulan oğlan uşağına düşən qız uşaqlarının sayında kəskin fərqlənmə var. Yeni doğulan körpələr arasında qızların xüsusi çəkisi 46,8 faiz təşkil edərək hər 100 doğulan qıza 114 oğlan düşmüşdür (bioloji norma 105-107 təşkil edir). Doğulanların cins nisbətinin pozulması ümumi əhalinin cins strukturuna da təsir göstərmiş və hər 1000 kişiyə 1004 qadın düşmüşdür. Bu da demoqrafik problem yaradır. Son üç il ərzində ölkədə təxminən 30 min abort hadisəsi qeydə alınıb. Qeyri-rəsmi məlumatlara görə isə hər 100 qadıdan 30-u abort elətdirir [2].

Hazırda ölkədə əhalinin təkrar istehsalı təmin olunur və uşaq doğmaq qabiliyyətinə malik olan qadınların hər birinə bütün ömrü boyu orta hesabla 2,2 uşaq düşür.

Ölkədə ölümün səviyyəsi nisbətən aşağı və sabit səviyyə ilə səciyyələnir. Lakin çoxsaylı insan tələfatına səbəb olmuş Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 1992-94-cü illərdə ölüm səviyyəsinin göstəricisi xeyli artmışdı. Sonrakı illərdə, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında atəşkəs rejimi tətbiq edildikdən sonra, ölümün səviyyəsi azalmışdır. Ötən il ölkədə 57109 ölüm halı qeydə alınmış və əhalinin hər 1000 nəfərinə ölüm səviyyəsi 5,9 təşkil etmişdir.

Ölkədə aparılan demoqrafik siyasət, o cümlədən ana və uşaqların mühafizəsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində körpə və uşaq ölümü göstəricilərində müsbət dinamika müşahidə olunur. Dünyanın bir çox ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da əhali arasında ölüm hallarına əsasən qan dövrəni sisteminin xəstəlikləri, yenitörəmələr, həzm sisteminin, tənəffüs orqanlarının xəstəlikləri səbəb olur. 2018-ci ilin iyun ayına olan məlumata əsasən bu xəstəliklərdən ölənlərin sayı əhalinin hər 100 000 nəfərinə hesabı ilə müvafiq olaraq 354, 74, 31 və 21 nəfər təşkil etmişdir.

Son 15 ilin göstəricisinə görə, pozulmuş nikahların say nisbəti 10-12 faizdir. Bu da bir çox ölkələrlə müqayisədə kifayət qədər yaxşı göstəricidir. Boşanmış qadın və kişilərin say nisbəti də diqqət çəkən məqamlardandır. 2017-ci ildə ölkədə rəsmi orqanlar tərəfindən 62,9 min nikah və 14,5 min

boşanma halları qeydə alınmışdır. Əhalinin hər 1000 nəfərinə nikahların sayı 6,5, boşanmaların sayı isə 1,5 olmuşdur. Hazırda birinci nikaha daxil olanların orta yaşı kişilər arasında 28 yaş, qadınlar arasında isə 24 yaş təşkil edir.

Dünyada əhalinin bölgələr üzrə qeyri-bərabər artımı və miqrasiya prosesinin sürətlə artması böyük problemlər yaratmaqdadır. İnkişaf etmiş sənaye ölkələrində demoqrafik vəziyyət böhran halındadırsa, bu bölgələrdə əhalinin azalması prosesi gedirsə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə artım səviyyəsi daha da sürətlənib (Avropada, ABŞ-da, Kanadada, Avstraliyada, Yaponiyada və s. ölkələrdə əhalinin qocalma prosesi gedir).

Əhalinin sayının ümumi illik artımında təbii hərəkət prosesləri ilə müqayisədə miqrasiyanın daha az rol oynamasına baxmayaraq, doğum və ölüm prosesləri ilə yanaşı miqrasiya prosesləri ölkənin demoqrafik vəziyyətinə təsir edir. Son onilliklərdə müxtəlif amillərin təsiri altında ölkədə miqrasiya vəziyyəti bir sıra dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Ölkədə təbii artımın aşağı olmasına baxmayaraq, bu gün miqrasiya ölkə əhalisinin sayına təsir göstərir. 1990-cı illərin əvvəlində ölkədən miqrasiya axını öz intensivliyi ilə fərqlənirdi. Ölkədə davamlı sosial-iqtisadi artım, regionların inkişafı, sahibkarlar üçün imkanların və yeni iş yerlərinin yaradılması, vətəndaşların sosial təminatının yaxşılaşdırılması və əhalinin rifahının yüksəldilməsi nəticəsində 2008-ci ildən başlayaraq miqrasiya saldosu müsbətə doğru dəyişərək 2017-ci ildə miqrasiya saldosu müsbət 1172 nəfər təşkil etmişdir. Müsbət sosial-iqtisadi şərait, siyasi sabitlik və tolerantlıq əcnəbi işçi qüvvəsinin artmasına səbəb olur. Bununla əlaqədar olaraq milli əmək bazarının inkişafını nəzərə almaqla ölkədə miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilməlidir.

2017-ci ildə Daxili İşlər Nazirliyinin müvafiq orqanları və Dövlət Miqrasiya Xidməti tərəfindən daimi yaşamaq üçün Azərbaycana 3,07 min nəfər gələn və ölkədən 1,9 min nəfər daimi yaşamaq üçün gedən qeydə alınmışdır. Əhalinin təbii artımına iqtisadi, sosial, hərbi-siyasi və milli xüsusiyyətlər də ciddi təsir göstərir. Əhalinin 52,9 faizi şəhər, 47,1 faizi kənd yerlərində yaşayır. Ölkənin şəhər əhalisi 16 faiz və kənd yerlərində yaşayan əhalinin sayı 11 faiz artmışdır. Bu da ölkədə urbanizasiya proseslərinin sürətlənməsindən xəbər verir [3].

Ölkədə ömür uzunluğu 1,7 yaş artıb. Son 10 ildə ölkəyə daimi yaşamaq üçün gələnlərin sayı ölkədən daimi yaşamaq üçün gedənlərin sayını üstələyib.

Qeyd edək ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən fərqli olaraq, Azərbaycanda ahıllar əhalinin az bir hissəsini, cəmi 6 faizini təşkil etsə də, hazırda onların sayı ölkəmizdə də artmaqdadır. BMT-nin araşdırmasına əsasən hazırda dünyada hər 10 nəfərdən biri 60 və ya daha yuxarı yaş qrupuna daxildir. 2050-ci ilin sonunadək hər beş nəfərdən biri, 2150-ci ilin

sonunadək isə hər üç nəfərdən biri 60 və ya daha yuxarı yaş qrupuna daxil olacaq. Bu da ildən-ilə dünyada yaşlı əhalinin sayının artdığını göstərir.

Dünya ölkələrinin çoxunda olduğu kimi, Azərbaycanda da əhalinin yaşlaşma prosesi müşahidə olunur. 1950-2017-ci illər ərzində 65 yaşından yuxarı olan əhali kontingentinin sayı dünya üzrə 5 faizdən 8 faizə qədər artıb, 2050-ci il üçün isə bu rəqəmin 16 faizə çatacağı gözlənilir.

Araşdırmalar göstərir ki, 2000-ci ildən başlayaraq bəzi illərdə az dəyişiklik müşahidə olunmaqla əhalinin artımı sabit olaraq qalır və proqnoz göstərir ki bu sabit artım 2025-ci ilədək davam edəcəkdir. Verilmiş statistik məlumatlar əsasında aparılmış proqnoza əsasən 2025-ci ildə doğulanların sayı 205,3 min nəfərə (təbii artım 1,34 faiz sabit qalmaqla) çatacaq və əhalinin sayı 10970,3 min nəfər təşkil edəcəkdir.

Ailələr möhkəm olan cəmiyyətlərdə sağlam ruhlu uşaqlar dünyaya gəlir və bu da xalqın gələcəyinə təminat deməkdir. Elə bunu nəzərə alaraq 1999-cu il dekabrın 9-da mərhum prezident, ümummilli lider Heydər Əliyev “Azərbaycan Respublikasının Demografik İnkişaf Konsepsiyası”nın təsdiqinə dair 290 sayılı sərəncam imzalayıb. Bu gün də prezident İlham Əliyev ölkə əhalisinin gənc nəsillər hesabına artırılmasının dövlətimizin gələcəyi baxımından çox vacib olduğunu dəfələrlə vurğulamaqdadır [4].

Ədəbiyyat:

1. http://www.president.az/files/future_az.pdf
2. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=3759>
3. https://az.wikipedia.org/wiki/Dunya_ahalisi
4. <http://hafta.az/index2.php?m=yazi&id=105951>

**К.Юсифова
Г.Абдулова**

Демографическая ситуация в Азербайджане

Резюме

Демографическое населения мира, вне значения исторического периода никогда не было стабильной и со временем подвергалась изменениям. XX век характеризуется всемирным историем беспрецедентного роста человечество. В результате успешных социально-экономических реформ за последние 20 лет, особенно в последние 10 лет, страна добилась значительного улучшения демографической ситуации и среднегодового роста населения, увеличения средней продолжитель-

ности жизни и положительного миграционного баланса. В статье указано текущее и желаемое состояние Азербайджанского населения.

**Kamala Yusifova Khalil
Gulnara Abdulova Fazil**

The demographic situation in Azerbaijan

Summary

The demographic of the world population, is the value of the historical period has never been stable over time and subject to change. The twentieth century is characterized by an unprecedented growth of world history of mankind. As a result of successful socio-economic reforms in the last 20 years, especially in the last 10 years, the country has achieved a significant improvement in the demographic situation and the average annual growth of the population, the extension of the average life expectancy and the positive migration balance. The article indicates the current and desired state of the Azerbaijani population.

Rəyçi: Şəfəq Abdullayeva
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent